

SECTION 14.

PHILOLOGY AND JOURNALISM

Булич Дарія Володимирівна

здобувач вищої освіти інституту філології та журналістики
Житомирський державний університет імені Івана Франка, Україна

Недашківська Тетяна Євгенівна 

канд. філол. наук, професор, завідувач кафедри слов'янської
і германської філології та перекладу
Житомирський державний університет імені Івана Франка, Україна

ФЕМІНІТИВИ В ПОЛЬСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ: ТРУДНОЩІ ПЕРЕКЛАДУ

Мова як динамічна система реагує на соціальні зміни, зокрема на утвердження гендерної рівності. Це зумовило явище фемінізації – подолання мовного андроцентризму, в межах якого навіть граматичний чоловічий рід уважався універсальним. Для споріднених української та польської мов цей процес має різну динаміку. Якщо в Україні вживання фемінітивів офіційно закріплене Правописом 2019 року, то в Польщі дискусія про «жіночі закінчення» залишається гострою та політизованою. Для перекладачів це питання не моди, а професійної етики: як коректно відтворити соціальний статус жінки, не порушуючи стилістичних норм? Основна проблема полягає в тому, що граматичні категорії роду в обох мовах накладаються на відмінні культурні матриці сприйняття престижності, створюючи численні перекладацькі пастки [2].

Поширена серед консервативних критиків думка про те, що фемінітиви – це виключно новомодний винахід агресивних ліберальних феміністичних рухів кінця ХХ століття, легко спростовується зверненням до історичних джерел та діахронічного аналізу мови. До середини ХХ століття словотвірні моделі на позначення професій, титулів та діяльності жінок були цілком органічними, звичними та нормативними для обох мовних систем. В українській мові періоду так званого Розстріляного відродження, що охоплює 1920–30-ті роки, спостерігався справжній розквіт словотвору, позбавленого канцеляризмів Російської імперії. Словники за редакцією видатних мовознавців Агатангела Кримського та Сергія Єфремова фіксували широку палітру фемінітивів, які не мали відтінку розмовності чи зневаги, наприклад:

виборниця, делегатка, законодавця, інспекторка. Українська література, зокрема твори Ольги Кобилянської, Лесі Українки, Ірини Вільде, рясніе формами, які сучасні носії помилково можуть сприймати як штучні неологізми, хоча насправді це повернення до питомої традиції [5].

Подібна ситуація була характерною і для польської мови. У міжвоєнний період форми *doktorka*, *profesorka*, *adwokatka* чи *aptekarzowa* (у значенні професійної аптекарки, а не лише дружини аптекаря) вживалися вільно в пресі, літературі та побуті. Більше того, ще на початку ХХ століття польські мовознавці вважали неприродним і навіть граматично некоректним називати жінку іменником чоловічого роду, оскільки це порушувало логіку узгодження слів у реченні. Однак у другій половині ХХ століття ситуація кардинально змінилася. Під впливом радянської мовної політики в УРСР відбулася уніфікація та бюрократизація мови. Прагнення до рівності в комуністичному розумінні парадоксальним чином призвело до стирання статевих відмінностей у назвах професій. Чоловічий рід став символом офіційності, серйозності та державного статусу. Аналогічні процеси відбувалися в Польській Народній Республіці. Назви посад у чоловічому роді почали асоціюватися з престижем та високим соціальним статусом, тоді як жіночі форми були поступово витіснені на периферію розмовного стилю або набули значення дружини того, хто займає посаду, чи вказували на менш кваліфіковану, традиційно жіночу працю [1]. Цей історичний злам сформував стереотип, який і досі важко подолати: нібито справжній професіонал може бути лише чоловічого роду, а жіночий рід автоматично знижує фаховий рівень особи.

Сучасний етап розвитку обох мов демонструє суттєве розходження у шляхах повернення фемінітивів у вжиток. Сучасна українська мова обрала шлях активної редеривації та офіційної легітимізації фемінітивів. Цей процес отримав потужний, хоча й дискусійний, імпульс завдяки новому Українському правопису 2019 року. У параграфі 32 цього документа чітко закріплено механізми творення іменників на означення осіб жіночої статі, що фактично змінило статус фемінітивів: з бажаних, але необов'язкових або розмовних вони перетворилися на кодифіковану літературну норму. Українська модель характеризується високою продуктивністю суфіксального способу творення. Правопис виділяє чотири основні суфікси, кожен з яких має свої нюанси використання. Найпродуктивнішим є суфікс -к-, який легко поєднується з більшістю основ, утворюючи слова на кшталт директорка, дизайнерка, дикторка. Традиційним для назв, що походять від іменників на -ник або -чик, є суфікс -иц-(я), що дає нам форми верстальниця, порадиниця або очільниця. Суфікс -ин-(я) часто використовується з основами на -ець або -лог,

як у словах філологиня, мисткиня, фахівчиня, а запозичений суфікс -ес- надає словам відтінку екзотичності або вишуканості, хоча іноді сприймається іронічно, наприклад, поетеса, дяконеса, фотографеса [3]. Важливо, що в українському медіапросторі та офіційній документації, зокрема у Класифікаторі професій, фемінітиви дедалі активніше витісняють чоловічі форми. Вирази *міністерка заявила* або *офіцерка поліції* стають звичними для новинних стрічок, поступово втрачаючи ефект новизни.

У Польщі ситуація значно складніша. Попри схвалення фемінітивів Радою польської мови (2019), суспільний опір триває. Домінує «безпечна» аналітична модель (*pani psycholog*), тоді як суфіксальні форми (*ministra*) часто сприймаються як політична (ліва чи феміністична) декларація, що дратує консерваторів. Додатковим бар'єром є фонетична складність деяких утворень із суфіксом *-ka* (*architektka*). Водночас давні форми, на кшталт *gościni*, переживають ренесанс в інтелектуальних колах [6].

Для перекладача робота з парою українська / польська в контексті гендерної лінгвістики перетворюється на складне завдання, яке вимагає тонкого відчуття контексту. Головна проблема полягає не у відсутності прямих лексичних відповідників, а в розбіжності їхнього стилістичного забарвлення та прагматики. Найбільш підступним моментом є використання суфікса *-ka*. В українській мові суфікс *-ka* є найбільш нейтральним, масовим і стилістично прозорим, утворюючи слова авторка, менеджерка, лікарка без негативних конотацій. Натомість у польській мові цей же суфікс історично набув зменшувально-пестливого значення або ж іронічного відтінку, що може суттєво знижувати статус особи в очах співрозмовника. Польська *dyrektorka* часто сприймається як директорка школи, дитячого садка або керівничка маленького відділу, тоді як для жінки, що очолює велику корпорацію чи державну установу, заведено вживати статусну форму *Pani Dyrektor*. Відповідно, перекладаючи українське речення про те, що на конференції виступила професорка Іваненко, прямий морфологічний переклад професорка як *profesorka* може звучати дещо фамільярно або зневажливо в суворому академічному контексті, де ієрархія має велике значення. Більш відповідним етикетним відповідником буде *Pani Profesor*. І навпаки: польське офіційне звертання до жінки-керівника *Pani Prezes* в українському перекладі краще передавати одним словом президентка або голова, уникаючи громіздкого і неприродного Пані Президент, яке в українській мові звучить як калька з польської або англійської [4].

Ще однією проблемою є синтаксичне узгодження. Українська мова тяжіє до повного граматичного узгодження в роді. Якщо підметом є іменник

жіночого роду, то й присудок має бути в жіночому роді: депутатка проголосувала. Польська мова часто допускає, а в офіційному стилі навіть вимагає, гібридних конструкцій при використанні чоловічих назв щодо жінок. Наприклад, конструкція *Pani doktor powiedziała* поєднує титул у чоловічому роді з дієсловом у жіночому. Для перекладача важливо пам'ятати, що в українській мові конструкція директор сказала, де іменник чоловічого роду поєднується з дієсловом жіночого роду, досі вважається розмовною, просторічною або ж канцеляризмом, хоча і зустрічається в усному мовленні. Нормативним є або директор сказав з акцентом на безособову посаду, або директорка сказала з акцентом на особу. У польській мові ж конструкція *minister poinformowała* є цілком прийнятною і поширеною в медіа, навіть якщо саме слово *minister* не має фемінітивного суфікса.

Також існують слова, які можна назвати хибними друзями перекладача через різну історію адаптації. Наприклад, слово *sekretarka* в польській мові, як і в українській, традиційно означає помічницю керівника в офісі. Але якщо йдеться про високу державну посаду, наприклад, *Державний секретар у міністерстві*, то в Польщі вживають виключно форму *Pani Sekretarz Stanu*. Спроба назвати високопосадовицю словом *sekretarka* буде сприйнята як образа або груба помилка, що знижує статус до рівня технічного персоналу. В українській мові термін державна секретарка поступово стає нормою і, за умови відповідного контексту, не викликає асоціацій з технічною роботою в приймальні [3]. Ще одним складним прикладом є переклад юридичних термінів. У польській мові слово *sędzina* історично означає дружину судді, а жінку-суддю називають *Pani Sędzia*. Використання слова *sędzina* щодо жінки-професіонала вважається помилкою і ознакою низької мовної культури, хоча в розмовній мові це трапляється. В українській мові слово суддя є спільного роду, але фемінітив суддиня також набуває поширення, хоча в офіційних документах поки що переважає чоловічий рід. Перекладач повинен бути вкрай обережним, щоб не назвати польську суддю дружиною судді, використовуючи неправильний суфікс.

Отже, фемінітиви в українській та польській мовах перебувають на різних етапах адаптації. Якщо Україна офіційно кодифікувала їх як літературну норму, то в Польщі це питання лишається ідеологічним, де офіційний стиль тяжіє до консервативних описових конструкцій.

Перекладачам варто зважати на соціокультурний контекст. При перекладі з польської на українську доцільно сміливо використовувати морфологічні фемінітиви. Натомість у напрямку з української на польську, особливо в офіційних текстах, краще зберігати аналітичні форми, аби

уникнути іронії чи зниження статусу особи. Викладачам слід наголошувати на стилістичній асиметрії, де нейтральне слово в одній мові може бути розмовним або зневажливим в іншій. Розуміння цих нюансів є запорукою успішної міжкультурної комунікації.

Список використаних джерел:

1. Архангельська А. М. До питання про стандартизацію фемінітивів в українській та польській мовах: діячронтія і сучасність. *Слов'янський збірник*. 2018. Вип. 22. С. 15–28.
2. Брус М. Фемінітиви в українській мові: генеза, еволюція, функціонування : монографія. Івано-Франківськ : Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника, 2019. 440 с.
3. Караванський С. Пошук українського слова, або Боротьба за національне «Я». Київ : ВЦ «Академія», 2001. 240 с.
4. Козачишина О. Л., Мосійчук А. В. Фемінітиви у сучасному українському газетному дискурсі. *Sea of Dreams: pro and contra* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. Одеса, 2021. Вилучено з: <https://seanewdim.com/wp-content/uploads/2021/05/Feminitives-in-Modern-Ukrainian-Newspaper-Discourse-O.-L.-Kozachyshyna-A.-V.-Mosiichuk.pdf>.
5. Космеда Т. А. Гендерна лінгвістика в Україні: історія, теоретичні засади, дискурсивна практика : [колект. моногр.] / Т. А. Космеда, Н. А. Карпенко, Т. Ф. Осіпова, Л. М. Саліонович, О. В. Халіман; за наук. ред. проф. Т. А. Космеди. Х. : ХНПУ ім. Г. С. Сковороди; Дрогобич : Коло, 2014. 472 с.
6. Український правопис. Київ : Наукова думка, 2019. 392 с.